

СТАТТЄВІ ВІДМІННОСТІ САМООЦІНКИ ТА МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

GENDER DIFFERENCES IN STUDENTS' SELF-ESTEEM AND MOTIVATION FOR LEARNING

У статті представлено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку мотивації навчання та самооцінки здобувачі вищої освіти залежно від статі. Сучасна освіта не ідеальна, навіть при умові вступу на бажану професію студент може розчаруватись. Дослідження особистості не існує без урахування її мотивації, що має рішучий вплив на її поведінку, ставлення до будь-яких сфер життя, взаємовідношення з людьми, які оточують у процесі навчальної, професійної, організаційної діяльності. Знання закономірностей розвитку і формування мотивації дозволить успішно вирішувати завдання навчання і виховання молоді, її підготовки до продуктивної, творчої праці. У представленому дослідженні використовувались методики вивчення загальної самооцінки, методика «Мотивація навчання у вузі» Т.Ільїної та методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів модифікована А. Реаном та В.Якуніним. Для визначення взаємозв'язку результатів був використаний коефіцієнт кореляції Пірсона.

За результатами діагностики студентів, було виявлено рівні самооцінки у досліджуваних (високий, середній, низький). Отримані результати вивчення мотивів навчальної діяльності студентів показують нам, що досліджувані дівчата та хлопці обирали домінуючими зовнішні мотиви навчання. За допомогою методики «Мотивація навчання у вузі» автора Т. Ільїної встановлено, що у дівчат з високим рівнем самооцінки домінують внутрішні мотиви навчання групи обрали мотив «здобування знань», дівчата з середнім рівнем самооцінки у рівному співвідношенні мають зовнішні (досягнення успіху на складання сесії) та внутрішні (отримання нової інформації) мотиви навчання. У досліджуваних дівчат з низьким рівнем самооцінки можемо говорити про перевагу внутрішніх мотивів.

Хлопці, яким притаманна висока самооцінка мають домінуючими внутрішні мотиви навчання. У досліджуваних хлопців з середнім рівнем самооцінки, вияснили про існує перевага внутрішніх мотивів навчання. У досліджуваних хлопців з низьким рівнем самооцінки на перше місце виступає шкала «отримання диплому», тому зовнішня мотивація має перевагу над внутрішньою.

Ключові слова: самооцінка, адекватна самооцінка, неадекватна самооцінка, висока самооцінка, низька самооцінка, образ «Я»,

мотивація, мотив, мотиваційна сфера, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, мотиви навчальної діяльності.

The article provides the findings of the empirical study of the interrelation between learning motivation and self-esteem of higher education students depending on gender. Modern education is not perfect; even if a student is obtaining degree in the desired specialty, he/she may be disappointed. The study of an individual does not exist without taking into account his/her motivation, which has a decisive influence on his/her behavior, attitude to all spheres of life, relationships with people in the process of educational, professional, and organizational activities. The knowledge of the laws of motivation development and formation allows successfully teaching and educating young people, their training for productive and creative work.

The research is based on the tools for studying general self-esteem, Academic Motivation Inventory by T. Ilina, and the methodology for diagnostics of educational activities of students modified by A. Rean and V. Yakunin. The authors have used the Pearson correlation coefficient to determine the interrelation of findings.

According to the diagnostics of students, participants have different levels of self-esteem (high, average, low). The results of the study of the motives of students' learning activities show that external motives of learning are dominant among female and male participants.

Applying Academic Motivation Inventory by T. Ilina, the authors have established that internal motives for learning (knowledge acquisition) are dominated in female students with a high level of self-esteem, female students with an average level of self-esteem have an equal correlation of external (to succeed in exams) and internal (acquisition of new information) learning motives. Female students with low self-esteem are characterized by the predominant internal motives.

Internal learning motives dominate in male students who have high self-esteem. Female participants with an average level of self-esteem have internal learning motives predominant. Female students with low self-esteem prioritize "obtaining a diploma" and hence external motivation has an advantage over internal.

Key words: self-esteem, adequate self-esteem, inadequate self-esteem, high self-esteem, low self-esteem, self-concept, motivation, motive, motivational sphere, external motivation, internal motivation, motives of educational activity.

УДК 159.923.2:159.923.3-027.21
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.7>

Котлова Л.О.

к.психол.н., доцент,
завідувачка кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Тичина І.М.

к.психол.н., доцент,
декан соціально-психологічного
факультету
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Шкирава Н.М.

асистентка кафедри соціальної
та практичної психології
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Починаючи навчання у закладі вищої освіти, колишній школяр стикається з низкою змін: по-перше, різко знижується рівень зовнішнього контролю за діяльністю здобувача; по-друге, змінюється структура самої навчальної діяльності – мотиви навчання доповнюються і тісно переплітаються з професійними мотивами; по-третє, відбувається

входження в нову соціальну спільність – «студентство». У світі таких змін особливо важливі постає питання мотивації студентів. Для того, щоб навчальна діяльність протікала успішно, студент повинен самостійно планувати, реалізовувати та контролювати свою навчальну діяльність.

Мотивація навчальної діяльності займає вагоме місце у структурі мотивації в цілому.

На нашу думку, є загальна важливість розгляду мотивації навчання, та доцільно розібратися чи впливає на цей феномен самооцінка людини.

Мотиваційно-особистісна сфера дуже значуща з погляду багатьох дослідників особливо у юнацькому віці, коли відбувається пошук сенсу життя і формуються провідні потреби [7–10; 12]. Проблеми мотивації відносяться до важливих аспектів психологічного знання, тому що їх вивчення допомагає краще зрозуміти сутність тих чи інших вчинків особистості, механізми та причини її діяльності (Л. Божович, Б. Сосновський) [4; 12].

Як індивід бачить себе у цьому житті, як ставить цілі, досягає їх, справляється з труднощами багато в чому визначається періодом навчання в університеті. В основі неуспішності може бути кілька взаємопов'язаних причин. Основними причинами неуспішності психологи вважають, по-перше, різного роду недоліки пізнавальної діяльності; по-друге, недоліки у розвитку мотиваційної сфери учнів [2; 3; 7].

Самооцінка, тобто оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей, будучи регулятором поведінки людини, впливає на ефективність її діяльності. Потенційну самооцінку часто називають рівнем домагань. Рівень домагань формується під впливом суб'єктивних переживань успіху чи неуспіху у діяльності.

Отже, самооцінка і пов'язаний із нею рівень домагань є найважливішими мотиваційними чинниками, які впливають на результативність навчання студентів.

Проблеми мотивації навчання студентів торкаються роботах таких учених, як Л. Божович, В. Леонтьєв, А. Маркова, А. Орлов [4; 9; 10]. Так, М. Овчинников, розглядаючи мотивацію навчання студентів, показує, що домінуючими мотивами навчання є професійні, прагматичні та пізнавальні [11]. У його роботі виявлено найбільш значущі мотиви вступу до вузу: бажання здобути вищу освіту та інтерес до професії. Серед реально діючих мотивів навчання як домінуючих визначено: мотив набуття глибоких і міцних знань та інтелектуальне задоволення. У професійній мотивації виділено групу мотивів з високими показниками виразності: самовдосконалення, досягнення у професії самореалізації, отримання цікавої роботи.

Як зазначає К. Харитонова, студенти з високою самооцінкою мотивовані на успіх і тому виявляють велику наполегливість у досягненні поставленої мети. Респон-

денти з низькою самооцінкою мотивовані на невдачу і зазвичай ставлять собі нижчі мети, ніж могли б досягти, цим перебільшуючи значення невдач [13].

Своєрідність феномену «самооцінка» у жінок та чоловіків досліджувались також у психології. Є. Ільїн працюючи над цим питанням, виділяє два взаємопов'язаних аспекти: адекватність самоставлення осіб різної статі та порівняння розуміння з приводу особистого «Я-образу» хлопців та дівчат [7].

Основною **метою статті** є висвітлення результатів емпіричного дослідження статевих відмінностей особливостей взаємозв'язку самооцінки та мотивації навчання студентів закладів вищої освіти.

Результати дослідження. У нашому дослідженні було висунуто наступну гіпотезу: існує зв'язок між мотивацією навчання та самооцінкою у хлопців та дівчат, котрі здобувають освіту у ВНЗ: при низькій самооцінці у студентів переважають зовнішні мотиви навчання (престиж, матеріальне становище, досягнення успіху, уникання покарання); при середньому рівні самооцінці студентів властиві у середньому співвідношенні внутрішні та зовнішні мотиви у навчанні; при високій самооцінці студента переважають внутрішні мотиви навчання (отримання нової інформації, пізнання).

Для перевірки поставленої гіпотези нами були обрані наступні методи: *емпіричні* – методика вивчення загальної самооцінки, методика «Мотивація навчання у вузі» (Т. Ільїної) та методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів (А. Реан, В. Якунін) [8]; *статистичні* – математична обробка даних коефіцієнтом кореляції Пірсона [6].

У нашому дослідженні взяли участь здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (80 дівчат та 80 хлопців).

Для виявлення особливостей самооцінки досліджуваних студентів, було доречно використати методику вивчення загальної самооцінки. Аналізуючи кількісні результати можемо говорити, що з підгрупи дівчат, висока самооцінка притаманна 15% досліджуваним, середня самооцінка – 60% від загальної кількості дівчат та низька самооцінка є у 25% .

Аналіз кількісних показників по підгрупі хлопців показав такі результати: високу самооцінку мають 35% досліджуваних, середня самооцінка властива 45% наповнення підгрупи, також з низькою самооцінкою є 20% хлопців.

Якісний аналіз рівнів самооцінки, показує, що серед групи досліджуваних

є особи з високою самооцінкою, які реагують на зауваження та зрідка піддаються браку впевненості власним діям; такі люди є самодостатніми, що часто може заважати у взаємодії з іншими, так як вони вважають себе господарями своєї долі, твердо знають, чого вони хочуть. Не сприймають образи та насмішки інших, вважають себе тими, хто не заслуговує негативних слів та думок з уст співрозмовників.

Люди з середнім рівнем самооцінки мало коли страждають від «комплексу неповноцінності», а лише іноді можуть підлаштовуватись під бажання інших; люди яким притаманна середня самооцінка частіше впевнені у собі та мають адекватну думку про своє Я, є комунікабельними та активними у взаємодії з іншими. Такі люди знають свої слабкі сторони, але від інших можуть їх приховувати, та намагаються самовдосконалюватись.

Низька самооцінка притаманна тим людям, котрі болісно сприймають критику, зауваження у свою адресу, прагнуть часто дослухатись до думки інших та нерідко страждають від «комплексу неповноцінності». Людина пасивна, не впевнена у собі, не смілива. Такі люди часто вимагають не тільки від себе більшого, а й і від інших; бачать власні недоліки та вишукують недоліки у інших людей. У людей з низькою самооцінкою часто виникають конфлікти з приводу їхньої нетерплячості до інших.

Методика вивчення мотивації навчання у вузі Т. Ільїної включає три шкали, нами було вивчено, які з них є домінуючими у кожного досліджуваного, попередньо умовно поділивши на групи хлопців та дівчат в залежності від їхнього рівня самооцінки.

У дівчат з високим рівнем самооцінки притаманні домінуючі шкали «отримання знань» та «отримання диплому» у співвідношенні 67% та 33%, це говорить про те, що мотиваційна структура у цій групі має несхожість. Для дівчат у яких головна шкала «здобування знань» присутня пізнавальна активність у ході навчання, можна зробити припущення, що досліджувані мають на меті одержати задоволення від власне процесу набуття знань та умінь у ВНЗ.

Досліджувані, які мають центральну шкалу «отримання диплому» скоріше за все навчаються задля того, щоб успішно скласти сесії, без великого бажання набувати професійні знання і навички незалежно від спеціальності.

Аналізуючи відповіді дівчат з середнім рівнем самооцінки, можна сказати, про те, що домінуючі шкали «отримання знань», мають лише 17% досліджуваних, «ово-

лодіння професією» 33% підгрупи та у 50% досліджуваних дівчат з середньою самооцінкою домінує шкала «отримання диплому». У цьому випадку можемо припустити, що загалом ця підгрупа у рівному співвідношенні мають зовнішні та внутрішні мотиви навчання.

У досліджуваних дівчат з низьким рівнем самооцінки маємо такі результати. Шкала «отримання знань» є центральною у 20% підгрупи, «оволодіння професією» – 40%, та «отримання диплому» – решта 40% підгрупи. Загалом можемо говорити про перевагу внутрішніх мотивів навчання у дівчат з низькою самооцінкою, так як переважають шкали «отримання знань» та «оволодіння професією» і займають 60% загальних відповідей досліджуваних у цій підгрупі.

У підгрупі хлопців із високою самооцінкою: у 15% опитаних, переважаючою є шкала «отримання знань», «оволодіння професією» є центральною для 42% досліджуваних, шкала «отримання диплому» центральна у 43% досліджуваних. Отже, внутрішні мотиви навчання переважають у хлопців з високою самооцінкою.

Аналогічно інтерпретуючи результати по досліджуваним хлопцям з середнім рівнем самооцінки, встановили, що для 45% головною шкалою є «отримання знань», також шкала «оволодіння професією» зайняла перше місце у 22% опитуваних, решта 33% хлопців мають домінуючу шкалу «отримання диплому». Таким чином, у хлопців із середнім рівнем самооцінки переважають внутрішні мотиви.

Що стосується хлопців з низькою самооцінкою, то на перше місце виступає шкала «отримання диплому» у 75% опитаної підгрупи, решта – 25% головною вважають шкалу «отримання знань». Варто зазначити, що жоден досліджуваний з низькою самооцінкою не виділив для себе шкалу «оволодіння професією». Отже, серед означеної підгрупи зовнішня мотивація має перевагу над внутрішньою.

З метою уточнення переважаючих внутрішніх та зовнішніх мотивів навчальної мотивації нами було використано методику «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» модифіковану А. Реаном та В. Якуніним, яка має на меті визначити зовнішні чи внутрішні мотиви керують мотивацією навчання досліджуваних. До зовнішніх мотивів можна віднести: стати висококваліфікованим фахівцем, забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності, отримати диплом, постійно отримувати стипендію, не відставати від однокурсників, виконувати педагогічні вимоги, досягти

поваги викладачів, бути прикладом для однокурсників, домогтися схвалення батьків і оточуючих, уникнути осуду і покарання за погане навчання. Внутрішні мотиви можна пов'язувати з мотивами: придбати глибокі і міцні знання, отримати інтелектуальне задоволення, бути постійно готовим до чергових занять, не запускати вивчення предметів навчального циклу, успішно вчитися, складати іспити на «добре» і «відмінно».

Серед дівчат із високим рівнем самооцінки 73% становлять зовнішні мотиви, а решта – 27% мають внутрішні мотиви; з середнім рівнем самооцінки: 64% мають зовнішні мотиви, а 36% – внутрішні мотиви; з низьким рівнем самооцінки: 60% досліджуваних мають зовнішні мотиви, решта 40% – внутрішні мотиви. Таким чином, можемо зазначити, що у дівчат незалежно від рівня самооцінки переважають зовнішні мотиви навчання. Варто відмітити, що аналізуючи відповіді студенток, нами було помічено, що мотиви, які не обрала жодна з досліджуваних. Це такі мотиви як : успішно продовжити навчання на подальших курсах, бути постійно готовим до чергових занять, виконувати педагогічні вимоги. Вважаємо, що аналіз мотивів котрі ніхто з студенток не обрав, можуть говорити про те що досліджувані не думають про професійне майбутнє.

Аналіз результатів дослідження хлопців показав, що серед досліджуваних з високим рівнем самооцінки 65% мають зовнішні мотиви навчання, а 35% – внутрішні мотиви; з середнім рівнем самооцінки 62% переважають зовнішні мотиви, 38% – внутрішні мотиви; з низьким рівнем самооцінки – 54% мають зовнішні мотиви, а 46% – внутрішні мотиви.

Серед досліджуваних хлопців також не було ні одного, хто б виділив для себе мотив «виконувати педагогічні вимоги» значущим. Загалом аналізуючи результати, можемо говорити, що досліджувані хлопці незалежно від рівня самооцінки надають перевагу зовнішнім мотивам навчання.

Проаналізувавши результати всіх досліджень нами було вирішено визначити чи існує зв'язок між рівнем самооцінки та мотивацією до навчання у студентів закладів вищої освіти. Для цього було вирішено використати методи математичної статистики, які допомагають виявити специфічний зв'язок між різними змінними, ознаками, факторами тощо. Нами було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, як числову характеристику сили та напрямку ймовірного зв'язку двох змінних, що приймає значення в діапазоні від -1 до + 1, фіксує

наявність зв'язку між змінними. До того ж знак буде вказувати на напрямок взаємозв'язку, а абсолютне значення коефіцієнта – на силу зв'язку [7].

Зв'язок між високим рівнем самооцінки у досліджуваних дівчат та внутрішнім мотивом навчання, а саме здобування знань складає $R = 0,05$, що говорить про дуже слабку кореляцію; з мотивом оволодіння професією $R = 0,92$ – можемо говорити про дуже високий зв'язок між цими змінними; та з зовнішнім мотивом «отримання диплому» зв'язок самооцінки $R = -0,21$, це означає наявність слабого протилежного зв'язку: чим вище значення однієї змінної, тим нижче значення іншої, у нашому випадку, якщо відбувається підвищення самооцінки, то йде до спаду важливість мотиву отримання диплому.

Результати зв'язку високого рівня самооцінки у хлопців наступні: зв'язок з внутрішнім мотивом, а саме здобування знань $R = 0,2$, що свідчить про дуже слабкий зв'язок; мотив оволодіння професією $R = -0,23$ означає наявність слабого протилежного зв'язку: тобто якщо самооцінка буде підвищуватись, то можливо мотив оволодіння професією буде втрачати актуальність; зв'язок зовнішнього мотиву отримання диплому з високою самооцінкою $R = -0,06$, протилежний дуже слабкий зв'язок, аналогічно з мотивом оволодіння професією.

Перейдемо до інтерпретації результатів досліджуваних з середнім рівнем самооцінки. У дівчат з середнім рівнем самооцінки зв'язок з мотивом здобування знань утворив дуже слабкий зв'язок у показнику $R = 0,18$; з мотивом оволодіння знань маємо показник $R = 0,26$, що говорить про слабкий зв'язок. Зв'язок між середнім рівнем самооцінки та мотивом отримання диплому є дуже слабким протилежним $R = -0,1$, який вказує, що можливість корегування рівня самооцінки може вплинути на цей мотив у зворотньому зв'язку.

Зв'язки між середнім рівнем самооцінки хлопців та мотивами навчання маємо наступні: коефіцієнт зв'язку між середнім рівнем самооцінки та мотивом здобування знань $R = -0,09$, що означає дуже слабкий протилежний зв'язок, при умові підвищення або пониження самооцінки цей мотив буде рухатись у протилежному напрямку; між мотивом оволодіння професією $R = 0,76$, що означає високий рівень кореляції; мотив отримання диплому вказує на пропорційний дуже слабкий зв'язок показником $R = -0,07$, аналогічно як з мотивом здобування знань.

Далі розглянемо результати досліджуваних з низьким рівнем самооцінки. У досліджуваних дівчат показник кореляції

з мотивом здобування знань виявив зв'язок на дуже низькому рівні з показником $R = 0,01$, зв'язок з мотивом оволодіння професією склав $R = -0,19$, що свідчить про обернену дуже слабку кореляцію. Зв'язок з мотивом отримання диплому на рівні $R = 0,27$, що говорить про слабку кореляцію.

Взаємозв'язок мотивів навчання із низьким рівнем самооцінки у хлопців показав, що низька самооцінка з мотивом здобування знань мають показник $R = 0,9$, що говорить про дуже високу кореляцію; з мотивом оволодіння професією зв'язок середній, показник $R = 0,58$, мотив отримання диплому говорить про обернений слабкий зв'язок $R = -0,23$, тому можна припустити, що при умові підвищення рівня самооцінки мотив отримання диплому буде «падати».

Висновки. Як свідчать результати дослідження наша гіпотеза підтвердилась частково, оскільки, ми припускали, що при високій самооцінці у студента переважають внутрішні мотиви навчання незалежно від статі, і матимемо зв'язок між високим рівнем самооцінки (у дівчат) та внутрішнім мотивом навчання (дуже високий зв'язок), також висували думку з приводу студентів з середнім рівнем самооцінки, у котрих будуть властиві як і зовнішні так і внутрішні мотиви навчання, і можемо говорити про присутній зв'язок між середнім рівнем самооцінки (у хлопців) та внутрішнім мотивом навчання (високий зв'язок), також доречно додати, що існує зв'язок між такими змінними як, низька самооцінка (у хлопців) та внутрішнім мотивом навчання (дуже високий зв'язок), низький рівень самооцінки (у хлопців) внутрішній мотив навчання (середній зв'язок). Перспективою подальших розвідок вбачаємо у розробці програми розвитку навчальної мотивації здобувачів вищої освіти та їх самооцінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвська В.В. Психологічний довідник учителя. Київ : Главник, 2005, 112 с.
2. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 21 с.
3. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. *Соціальна психологія*, 2006. № 3 (17). 95–101 с.
4. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Психология формирования личности. М. : Педагогика, 2004. 533 с.
5. Бойченко В. Шляхи підвищення ефективності навчальної діяльності студентів педагогічного університету. *Вісник львівського університету*. 2009. № 25. С. 293–299.
6. Боснюк В. Ф. Математичні методи в психології: курс лекцій. Мультимедійне навчальне видання. Харків.: Національний університет цивільного захисту України, 2020. 141 с.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2002. С. 433.
8. Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навчальний посібник / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. 40 с.
9. Леонтьев В.Г., Банков С.А. Мотив как интегральный побудитель и регулятор деятельности. Новосибирск, 1983. С. 40–48.
10. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 192 с.
11. Овчинников М.В. Динамика мотивации учения студентов педагогического вуза и ее формирование : автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Екатеринбург, 2008. 21 с.
12. Сосновский Б.А. Мотивационно-смысловые образования в психологической структуре личности : автореферат дис. ... доктора психологических наук : 19.00.01. Моск. пед. гос. ун-т им. В. И. Ленина. Москва, 1992. 30 с.
13. Харитоновна К. В. Взаимосвязь мотивации достижения и самооценки личности студентов. *Психология XXI века: материалы международной научно-практической конференции молодых ученых «Психология XXI века»* (26–28 апреля 2012 года, Санкт-Петербург). СПб. : Издатво С.-Петербург, 2012. С. 285.